

نگرش زیتون کاران فارس پیرامون اثرات اجرای طرح توسعه کشت زیتون

مدینه جاویدی و داریوش حیاتی^{۱*}

(دریافت: ۱۳۹۲/۳/۱۸؛ پذیرش: ۱۳۹۳/۷/۱۹)

چکیده

طرح توسعه کشت زیتون از مهمترین برنامه‌های وزارت جهاد کشاورزی بوده که در این راستا مبالغ قابل توجهی از بودجه کشور صرف اجرای این طرح شده است. با توجه به اجرای گسترده طرح در سطح استان فارس، ارزیابی اثرات طرح به منظور مدیریت آن، حداکثرسازی منافع و حداقل‌سازی اثرات منفی ضرورت دارد. پژوهش حاضر با هدف بررسی نگرش زیتون‌کاران پیرامون اثرات زیست محیطی، اقتصادی و اجتماعی طرح با استفاده از فن پیمایش و ابزار پرسشنامه انجام گرفته است. سطح زیر کشت زیتون در منطقه مورد مطالعه در حدود ۸۳۷۰ هکتار با حدود ۳۰۰ بهره بردار می‌باشد که بر اساس جدول نمونه‌گیری تاکنن تعداد ۱۷۰ نفر از زیتون‌کاران به عنوان آزمودنی‌های این تحقیق، با استفاده از روش نمونه‌گیری طبقه‌بندی شده تصادفی از بین جامعه آماری پژوهش انتخاب شدند. تأیید روایی پرسشنامه توسط متخصصان و جهت تأیید پایایی نیز یک مطالعه راهنما انجام شد. ضرایب آلفای کرونباخ برای متغیرهای تحقیق در محدوده ۰/۸۰ تا ۰/۹۱ بود. نتایج بیانگر آن است که میزان رضایت زیتون‌کاران از فعالیت‌های خود خیلی کم بوده و اثرات زیست محیطی، اجتماعی و اقتصادی طرح را نیز ضعیف تا متوسط ارزیابی نموده‌اند. بر مبنای یافته‌ها، متغیرهای مستقل میزان رضایت از باغداری زیتون، میزان بهره‌مندی از خدمات ترویجی و عضویت در تعاونی‌ها و تشکل‌های کشاورزی به طور کلی توانسته‌اند ۵۵ درصد از تغییرات را در متغیر وابسته میزان ارزیابی اثرات کلی طرح، پیش‌بینی کنند. در پایان بر اساس نتایج به‌دست آمده، توصیه‌های عملی ارائه شده است.

واژه‌های کلیدی: ارزیابی اثرات، اثرات زیست محیطی، اثرات اجتماعی، اثرات اقتصادی، کشت زیتون، استان فارس.

^۱ - به ترتیب، دانش‌آموخته کارشناسی ارشد ترویج و آموزش کشاورزی دانشگاه شیراز و دانشیار بخش ترویج و آموزش کشاورزی دانشگاه شیراز

* - مسئول مکاتبات، پست الکترونیکی: hayati@shirazu.ac.ir

مقدمه

طبیعی، به نظر می‌رسد توسعه باغ‌های زیتون بر پایه استفاده از روش‌ها و فناوری‌های جدید می‌تواند به عنوان یکی از محورهای توسعه در بخش کشاورزی مورد توجه قرار گیرد (همان). به همین دلیل در سال ۱۳۷۲ در طرحی با نام طوبی که از نام درختی بهشتی گرفته شده، این گونه‌ی گیاهی، بیشتر مورد توجه واقع شد. این طرح که با واگذاری اراضی ملی، دولتی و مصادره‌ای و همچنین تسهیلات بانکی و یارانه‌ای همراه است، در صورت اجرای صحیح می‌تواند الگویی برای اصلاح و مدرن کردن باغ‌های کشور باشد (ویسی، ۱۳۹۰).

هدف از این طرح، احیای، توسعه، بهره‌برداری و حفاظت از منابع طبیعی کشور، بهره‌برداری بهینه از سرمایه عظیم آب و خاک کشور، افزایش تولید، ایجاد و گسترش اشتغال مولد، جلوگیری از تخریب منابع آب و خاک، تأمین بخشی از نیاز روغن خوراکی کشور از طریق توسعه کشت زیتون و تولید پایدار و مستمر بوده است (معزره‌بر، ۱۳۸۳). اما با همه مزایای طرح، این حرکت نیز مانند سایر تکنولوژی‌ها با جنبه‌های مثبت و منفی بی‌شماری همراه بوده است (Rezaei Moghaddam et al., 2005). مهمترین نقطه ضعف این طرح نیز واگذاری اراضی به صورت اجاره به شرط تملیک بود، زیرا صاحبان زمین پس از مدت کوتاهی قادر به دریافت سند و تغییر کاربری آن بودند. از سوی دیگر این نقطه ضعف بزرگ سودجویان را بر آن داشت که با استفاده از رانت‌های مختلف وارد طرح شده و عرصه ورود برای جوانان جویای کار را تنگ‌تر کنند. در نهایت با استفاده از این نقطه ضعف نه تنها پرونده‌های مختلف زمین‌خواری تشکیل شد، بلکه برخی به جای کشت درختان مثمر جنگلی نظیر زیتون اقدام به کاشت هلو و سایر درختان باغی که نیاز به آب، کود و سم فراوان داشت کرده و در نهایت علاوه بر فشار مضاعف به سفره‌های آب زیرزمینی، آلودگی‌های ناشی از کود و سم را نیز برای عرصه‌های طبیعی به ارمغان آوردند. جذابیت طرح به دلیل وام‌های کلان و اجاره اراضی طبیعی به شرط تملیک منجر به انحرافات گسترده از اهداف طرح شده و متولیان را بر آن داشت تا چاره‌ای در این مورد بیاندیشند. در نهایت متصدیان امر نه تنها نام آن را به طرح ایجاد باغات روی اراضی شیب‌دار تغییر دادند، بلکه شرط تملیک از طرح حذف و زمین‌ها با اجاره‌های ۹۹ ساله به اشخاص واگذار شد (مرکن، ۱۳۸۹).

نیل به توسعه به عنوان درجه‌ای از تحول جامعه برای دستیابی به آرمان‌ها و اهداف خود بر اساس ویژگی‌های مربوطه، مورد توجه جوامع می‌باشد (شه‌بازی، ۱۳۸۱). یکی از مهمترین ابعاد توسعه، توسعه کشاورزی است. کشاورزی به عنوان یکی از بخش‌های اقتصادی و تولیدی مهم در هر جامعه‌ای از اهمیت بسزایی برخوردار است. به طوری که در تأمین غذا و پوشاک، تحت پوشش قراردادن بخش‌های عیدیه‌ای از جمعیت شاغل و تأمین بخشی از نهاده‌های مورد نیاز صنعت و نهایتاً استقلال اقتصادی و سیاسی در هر کشوری نقش عمده بر عهده دارد (زمانی و فروزانی، ۱۳۸۵). پدیده خشکسالی در طول نیمه دوم قرن بیستم نمود بیشتری یافته (صالح و مختاری، ۱۳۸۶) و طبق پیش‌بینی‌های متخصصان امر، در دهه‌های آینده کمبود آب بیش از پیش در مقیاس جهانی تجربه خواهد شد (محمدی و همکاران، ۱۳۸۸) و همچنین افزایش تقاضای روز افزون برای مواد غذایی که نتیجه افزایش جمعیت و تغییر الگوی مصرف در کشور بوده است، لزوم توجه بیشتر به بخش کشاورزی و همچنین توجه به منابع آب و خاک را به عنوان پایه‌های اصلی تولید در بخش کشاورزی نمایان می‌سازد (قدوسی، ۱۳۷۱). به همین دلیل در سال‌های اخیر، در بخش کشاورزی ضمن توجه به توسعه جنبه‌های کمی تولید مواد غذایی، به جنبه‌های کیفی آنها نیز توجه ویژه شده است. به طوری که متخصصان این بخش با برنامه‌ریزی‌های ویژه و به‌کارگیری فناوری‌های نوین و کارا، درصدند تا با استفاده بهینه از منابع تولید (آب، خاک و انرژی) محصولاتی تولید کنند که ضمن تکمیل رژیم‌های غذایی، موجبات خودکفایی در محصولات کشاورزی را نیز فراهم آورند. در بین محصولات کشاورزی، درختان زیتون به دلیل عمر طولانی، سازگاری با دامنه نسبتاً وسیعی از شرایط محیطی، جنبه‌های تاریخی و ارزش بالای آن در تغذیه و سلامت انسان (درصد پایین اسیدهای چرب غیر اشباع، وجود ویتامین E و خاصیت آنتی‌اکسیدانی آن) از دیرباز مورد توجه جوامع مختلف بوده است، به گونه‌ای که کمتر کشوری را می‌توان یافت که با تکنولوژی تولید و فرآوری این محصول آشنایی نداشته باشد (معصومی و محلوجی، ۱۳۸۹). همچنین با توجه به امکان استحصال روغن با کیفیت بالا از میوه زیتون و برنامه‌های دولت در جهت کاهش وابستگی کشور به واردات روغن و نقش مؤثر این درخت در حفظ و صیانت از منابع

بوده‌اند (واحد خبر صدا و سیمای مرکز فارس، ۱۳۸۸). اما آمارها گویای این مسئله است که در کشور ما سهم زمین‌های بارور شده زیتون از باغات زیر کشت این محصول به کمتر از یک چهارم می‌رسد. در عین حال با فشاری وزارت جهاد کشاورزی در ترغیب کشاورزان برای توسعه باغات زیتون طی سال‌های اخیر در حالی به ایجاد ۱۰۵ هزار هکتار باغ در ۱۲۶ استان کشور منتهی شده است که این پروژه متأسفانه، بدون پشتوانه علمی و کارشناسی به مرحله اجرا درآمد و ماحصل آن بار ندادن درختان زیتون در استان‌های غیر بومی شد (شیرازی، ۱۳۸۹).

طرح زیتون از ابتدا در استان فارس با مطالعات دقیق تفصیلی و اجرایی شروع نشد. در بعضی از مناطق استان مشکلاتی از قبیل عدم سازگاری بعضی از ارقام، سرمازدگی و عدم تلقیح به واسطه بادهای گرم موسمی ظاهر گردیده که با گذشت بیش از یک دهه از عمر طرح تقریباً مشکلات مذکور شناسایی شده است (واحد خبر صدا و سیمای مرکز فارس، ۱۳۸۸). بنابراین، غفلت از ارزیابی اثرات اجتماعی طرح‌های عمرانی و تأثیراتی که بر محیط زیست انسانی می‌گذارد، می‌تواند طرح‌ها را با مخاطرات جدی و حتی رکود و تعطیلی مواجه سازد (Nykqvist & Nilsson, 2009). همانگونه که دبیر انجمن صنفی صنایع زیتون با اشاره به شکست طرح تولید زیتون در چند سال گذشته، اظهار می‌دارد: هم اکنون هیچ برنامه مدونی برای تولید زیتون در کشور وجود ندارد. چنانچه به جای اعطای وام به بنگاه‌های زودبازده بر اساس طرح فوق‌الذکر تسهیلات مناسبی در اختیار جوانان فارغ‌التحصیل بخش کشاورزی قرار می‌گرفت، هم اکنون شاهد توسعه باغات زیتون و خودکفایی در این محصول بودیم (شیرازی، ۱۳۸۹).

بنابراین، این‌گونه پروژه‌ها باید به طور موردی به وسیله متخصصان و دانشمندان رشته‌های مختلف علمی مربوط به آن‌ها بررسی شوند. در واقع، این ساز و کار (شناخت اثرات) ابزار اجرایی مهمی برای مدیران و مجریان اینگونه برنامه‌ها محسوب می‌شود. زیرا نه تنها پیشرفت برنامه‌ها را اندازه‌گیری و تبیین می‌کند، بلکه آثار اینگونه سیاست‌ها و پروژه‌ها را بر گروه‌های مختلف، به‌ویژه روستاییان مشخص می‌سازد. سیاستگذاران مناطق روستایی نیز اکنون به اهمیت کاربرد اطلاعات زیست محیطی، اقتصادی و اجتماعی در تجزیه و تحلیل سیاست‌های توسعه روستایی پی برده‌اند و می‌دانند که با استفاده از این اطلاعات

یکی از مهمترین چالش‌های فراروی جوامع، عدم بررسی پیامدهای احتمالی ناشی از اجرای طرح‌ها و پروژه‌ها در راستای توسعه می‌باشد (Momtaz, 2005). بنابراین، برای افزایش آثار مثبت این طرح‌ها بر منابع طبیعی و اجتماعات انسانی چاره‌ای جز ارزیابی اثرات آنها وجود ندارد و قطعاً توانا شدن مدیریت توسعه کشور در همه سطوح برای پیشبرد ارزیابی اثرات زیست محیطی و اجتماعی طرح‌ها، عامل مهمی در تحقق توسعه پایدار خواهد بود (Karami & Ahmadvand, 2009).

ارزیابی، مطالعه و تحلیل نظام‌مند یک برنامه یا نوآوری به منظور تصمیم‌گیری آگاهانه جهت بازبینی و تجدیدنظر مقتضی و شایسته در مورد آن‌ها است (Groabowski & Koszalka, 2003). یکی از مراحل مهم برنامه‌ریزی‌های توسعه است که انجام آن ضروری و متضمن تهیه و اجرای صحیح و دقیق برنامه‌ها است (Rezaei Moghaddam & Karami, 2005). ارزیابی اثرات اتخاذ بهترین تصمیم ممکن با استفاده از بهترین اطلاعات در دسترس، در یک روش نظام‌مند و مناسب است. ارزیابی اثرات همچنین جزئی ضروری از یک مدیریت خوب و کلید توسعه پایدار است (IAIA, 2002). طبق تعریف فائو (۱۳۸۷) نیز، ارزیابی اثرات به بررسی موارد اقتصادی، اجتماعی و مالی یک فعالیت یا مجموعه‌ای از فعالیت‌ها و تغییرات در یک موقعیت اطلاق می‌شود. بیکر (Becker, 2001) ارزیابی اثرات را فرایند شناسایی و تشخیص نتایج آتی فعالیت‌های جاری یا مورد هدف می‌داند. ارزیابی اثرات به خصوص قبل از آغاز به کار پروژه‌های سرمایه‌گذاری نقش بسیار مهمی در به حداقل رساندن اثرات منفی و حداکثر سازی نتایج مثبت آن دارد. (Yang, 2005). در یک مفهوم کامل‌تر ارزیابی اثرات را می‌توان پیش بینی و برآورد نتایج فعالیت‌ها برشمرد (Vanclay, 2004).

در بسیاری از کشورهای جهان از جمله کشورهای در حال توسعه، طرح‌ها و پروژه‌های اجرایی که برای رفاه مادی انجام می‌گردد آثار زیان‌باری را بر روی مردم و منابع طبیعی می‌گذارد. به گونه‌ای که بروز این پیامدها منجر به خنثی شدن منافع مثبت اقتصادی اجرای طرح می‌گردد (Bindu et al., 1997). به گفته رئیس سازمان جهاد کشاورزی استان فارس، قرار بر این بوده که حدود ۱۴ هزار هکتار باغ زیتون در این استان احداث شود که تا زمان مصاحبه، حدود ۵ هزار هکتار از این باغات متمر

برنامه‌های آنان اثرات بیشتری خواهد داشت. شناخت این اثرات و تعیین نقاط ضعف و قوت آن می‌تواند در چگونگی اجرای بهتر و مناسب‌تر اینگونه عملیات و پروژه‌ها در آینده مثمر ثمر واقع شود (قنبری و قدوسی، ۱۳۸۷). به علاوه، مطالعات ارزیابی اثرات اجتماعی و دخالت عموم ذی‌نفعان در فرایند ارزیابی میزان نگرانی و ترس از اثرات توسعه را کاهش می‌دهد (Vanclay, 2002).

در این پژوهش در راستای تعیین مهم‌ترین موضوعات برای مطالعه، مروری بر ادبیات تحقیق پیرامون ارزیابی اثرات زیست محیطی، اجتماعی و اقتصادی طرح‌ها و پروژه‌های کشاورزی و منابع طبیعی صورت گرفته است تا با مشخص شدن شاخص‌های مربوطه و استفاده از روش‌های مناسب و در نظر گرفتن اهداف طرح توسعه کشت زیتون در استان فارس اثرات این طرح، ارزیابی شود. بنابراین در این بخش جهت تشخیص و شناسایی اثرات احتمالی طرح به چند مطالعه انجام شده در زمینه ارزیابی اثرات طرح‌ها و پروژه‌های کشاورزی اشاره می‌شود. ارزیابی پیامدهای زیست محیطی در ایران علیرغم اهمیت موضوع، از پیشینه چندان طولانی برخوردار نمی‌باشد؛ ولی به لحاظ سابقه می‌توان نشانه‌ها و احکامی از ارزیابی را در قوانین کشور مشاهده نمود. ایران یکی از چند کشور در حال توسعه‌ای است که در قانون اساسی کشوری اصول حفاظت محیط‌زیست را دارد. ماده ۵۰ قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران (۱۹۷۹) بیان می‌کند: محیط زیستی که نسل حاضر و نسل آینده حق رشد زندگی اجتماعی در آن دارند، در جمهوری اسلامی به عنوان یک وظیفه عمومی مورد احترام است. فعالیت‌های اقتصادی و دیگر فعالیت‌ها که موجب آلودگی محیط زیست می‌شوند یا صدمات جبران ناپذیری بر محیط وارد می‌آورند، ممنوع می‌باشند (Ahmadvand & Karami, 2009). علیرغم تشکیل دفتر ارزیابی محیط زیست در سال ۱۳۶۵، قانونی شدن موضوع ارزیابی در کشور با تأخیر زمانی نسبتاً طولانی صورت گرفت و برای نخستین بار شورای عالی حفاظت محیط زیست در مصوبه شماره ۱۳۸ خود در سال ۱۳۷۳ مجریان تعدادی از پروژه‌ها را موظف نمود تا به همراه گزارش امکان‌سنجی و مکان‌یابی نسبت به تهیه گزارشات ارزیابی اثرات محیط‌زیستی پروژه‌ها اقدام نمایند (پوراصغر سنگاچین و زحمت‌کش ممتاز، ۱۳۸۷). با وجود پیشرفت ارزیابی اثرات زیست‌محیطی در دنیا، بسیاری از کشورها از

جمله جمهوری اسلامی ایران به دلیل ساختار اداری و ظرفیت علمی، نیاز به حمایت، تقویت و گسترش این دانش دارد (دبیری و کیانی، ۱۳۸۶). برای ایجاد لیستی جامع و جهانی از شاخص‌های معتبر مشکلاتی وجود دارد: ارزیابی پروژه‌های سرزمین در هر مطالعه ویژگی‌های منحصر به فردی دارد، و احتمال کمبود اطلاعات زیست‌محیطی و اجتماعی برای جایی که فعالیت انجام شده، زیاد است. همچنین، برخی از این شاخص‌ها که توسط جامعه علمی پذیرفته شده و معتبر فرض شده هستند، ممکن است منسوخ شوند. در نتیجه، تیم کاری باید شاخص‌های لازم برای طراحی موقت به منظور اقدام به ارزیابی اثرات را طراحی کند (Cloquell-Ballester *et al.*, 2006).

دانشمندان مختلف اجتماعی برای طبقه‌بندی انواع اثرات اجتماعی تلاش‌های زیادی کرده‌اند، اما فقط چند فهرست از اثرات خاص اجتماعی را توسعه داده‌اند، و تعداد کمتری نیز تعاریف عملیاتی متغیرهای خود را فراهم کرده‌اند (Vanclay, 2002).

در مطالعات مختلف، محققین متغیرهای مختلفی را برای ارزیابی اثرات اجتماعی در نظر گرفته‌اند. اهم ابعاد اجتماعی که در ارزیابی اثرات می‌توانند بررسی شوند شامل این موارد است: تغییرات دموگرافیک (تغییرات جمعیت، سطح سواد، سطح درآمد، مهارت افراد و...)، تقاضا برای خدمات انسانی (وجود پزشکان، داروخانه، خدمات بهداشتی)، تقاضا و هزینه دسترسی به مسکن، تقاضا برای زیرساخت‌های جامعه (تفریحو سرگرمی، اوقات فراغت)، مشارکت اجتماعی و یکپارچه‌سازی (مشارکت در فعالیت‌های اجتماعی و گروه‌های محدود)، ترافیک و خستگی (حجم ترافیک، ساعات کاری)، هویت جامعه، فرصت‌های شغلی و در دسترس بودن کار، قدرت نهادهای محلی و منطقه‌ای برای برنامه‌ریزی و حکومت (ظرفیت دولت محلی برای مشارکت در برنامه‌ریزی و دخالت در مصوبات دولتی) و ایجاد فرصت برای مردم بومی (Lockie *et al.*, 2009). انفکاک اجتماعی (نرخ بیکاری، الکلیسم، اعتیاد، سرقت، فرار از خانه، خشونت خانوادگی، ناامنی، ارتشاء و فساد اداری، طلاق) (طالبیان و همکاران، ۱۳۸۷)، منابع اجتماعی و سیاسی به معنای قدرت، علائق عمومی و ظرفیت و توانایی رهبری در درون جامعه و یا منطقه (توزیع قدرت و اقتدار، تضاد بین تازه واردان و افراد قدیمی، شناسایی ذینفعان، همکاری درون‌سازمانی، علائق

عمومی، توانایی رهبری و خصیصه‌های آن) (توحیدیان‌فر، ۱۳۹۰).

جنبه‌های اقتصادی جامعه بر درک فرد نسبت به اثرات اجتماعی تأثیرگذار است. اقتصاد جامعه شامل ابعاد مشاغل، دارایی و ثروت می‌باشد. این بعد به تجارت اصلی و سازمان‌هایی که منبع شغل و درآمد در جامعه هستند، برمی‌گردد. همچنین بر روی خصیصه‌های اقتصادی مانند میزان سرمایه و ثروت در دسترس به منظور حمایت از خدمات و فعالیت‌های جامعه نیز تمرکز دارد (توحیدیان‌فر، ۱۳۹۰ به نقل از هولینگ و بویر (Boyer & Holing)).

برخی محققان، تاثیرات فوق را به چهار گروه عمده اجتماعی، اقتصادی، کشاورزی و زیست محیطی طبقه‌بندی کرده‌اند (Edwards et al., 2010):

- اثرات اجتماعی (بهبود شرایط سلامت افراد، ایجاد اشتغال و فرصت‌های تحصیل و آموزش بهتر، کاهش مهاجرت روستایی)؛

- اثرات اقتصادی (کاهش هزینه‌ها، حفظ و امنیت اقتصادی بیشتر درآمد روستایی و اقتصاد قوی‌تر روستایی، کاهش سرمایه‌گذاری نقدی، بازدهی بالا و خطرپذیری کمتر)؛

- اثرات زراعی (حفظ و نگهداری بانک گونه‌های کشاورزی، تعادل و یکنواختی در کیفیت محصولات غذایی، حاصلخیزی و غنی‌تر کردن خاک در برابر فعالیت‌های میکروبی در خاک و در نهایت مقاومت بیشتر خاک در برابر آفات و بیماری‌ها، ایجاد خوداتکایی در تولید محصولات کشاورزی)؛

- اثرات زیست محیطی (کاهش آلودگی در خاک، حفظ و نگهداری مواد مغذی در خاک و میکروارگانیسم‌های خاک، کنترل بیشتر فرسایش خاک، دوام و ماندگاری بیشتر در محصولات کشاورزی).

بنابراین هدف کلی این تحقیق نیز ارزیابی اثرات اجرای طرح توسعه کشت زیتون از دیدگاه زیتون‌کاران در استان فارس و بررسی سازه‌های مؤثر بر آن در جهت ارائه راهکارهایی به منظور تقویت و مطلوبیت طرح بوده است. با توجه به مطالعات انجام گرفته در خصوص ارزیابی اثرات طرح‌های توسعه و با الگوگیری از شاخص‌ها و متغیرهای مطرح شده در این رهیافت‌ها، اثرات طرح توسعه کشت زیتون در سه حیطه زیست محیطی، اجتماعی و اقتصادی به عنوان متغیرهای وابسته تحقیق طبقه‌بندی شد. با استفاده از مطالعاتی که در زمینه عوامل مؤثر بر ارزیابی اثرات طرح‌های توسعه‌ای و دیدگاه افراد نسبت به این طرح‌ها، صورت گرفته، عوامل اثر-

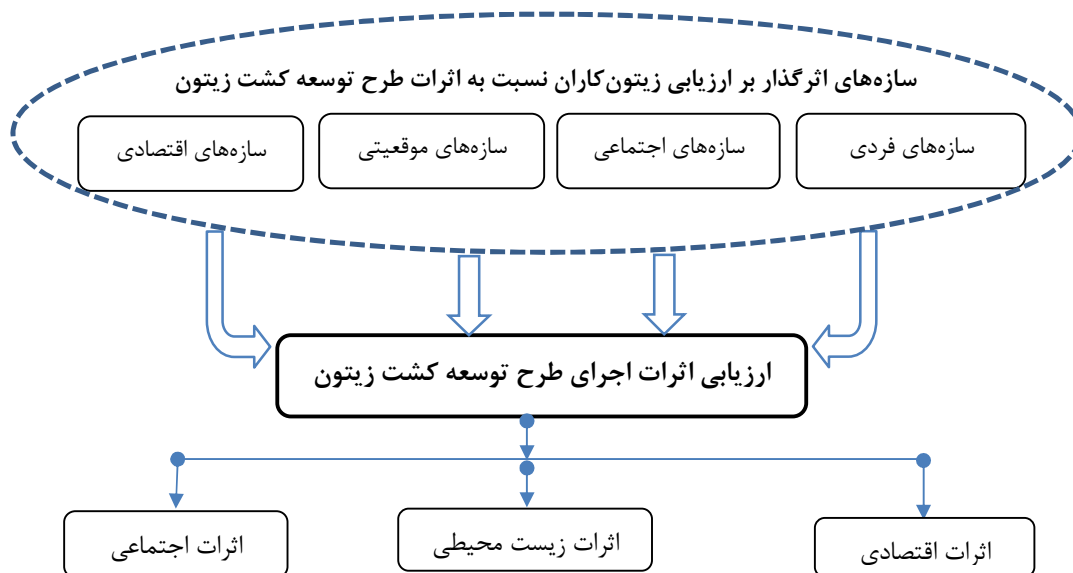
گذار بر دیدگاه افراد نسبت به اثرات طرح توسعه کشت زیتون در قالب چهار دسته سازه‌های فردی، اجتماعی، موقعیتی و اقتصادی به عنوان متغیرهای مستقل در نظر گرفته شد و در نهایت چارچوب نظری لازم برای انجام این پژوهش، شکل گرفت. همان‌گونه که در نگاره ۱ آمده است، متغیرهای مستقل شامل سازه‌های فردی (شامل متغیرهای سن، جنسیت، میزان تحصیلات، وضعیت تأهل، تعداد اعضای خانوار، سابقه فعالیت باغبانی، محل سکونت و رضایت شغلی زیتون‌کاران)، سازه‌های اجتماعی (شامل متغیرهای عضویت در تعاونی‌ها و تشکل‌ها، میزان تماس با کارشناسان، میزان بهره‌مندی از خدمات ترویجی و میزان اعتماد به پرسنل جهاد کشاورزی)، سازه‌های موقعیتی (شامل متغیرهای نوع مالکیت، منبع تأمین آب، مکان قرارگیری باغ، وضعیت اشتغال، مساحت باغ، سن باغ و نوع رقم غالب زیتون)، سازه‌های اقتصادی (شامل متغیرهای میزان دسترسی به اعتبارات و وام، میزان عملکرد، میزان سرمایه‌گذاری اولیه، میزان درآمد حاصل از فعالیت باغداری و میزان درآمد حاصل از فعالیت‌های غیر از باغداری)، به عنوان متغیرهای اثرگذار بر متغیر وابسته ارزیابی اثرات طرح توسعه کشت زیتون در نظر گرفته شده است. متغیر وابسته ارزیابی اثرات طرح نیز با استفاده از سه متغیر ارزیابی اثرات اقتصادی (میزان تغییر در قیمت و ارزش زمین‌های کشاورزی، مستغلات و زمین‌های مسکونی منطقه، میزان تغییر در درآمد خانوار، میزان تسهیلات دریافتی، میزان دسترسی به اعتبارات و وام)، ارزیابی اثرات اجتماعی (میزان مراجعه دیگران به فرد، میزان تماس با کارشناسان، میزان اعتماد به پرسنل جهاد کشاورزی، تمایل به ماندگاری در روستا، تمایل به تولید در بخش کشاورزی) و ارزیابی اثرات زیست محیطی (جلوگیری از فرسایش خاک، بهبود و حفظ حاصلخیزی خاک، میزان استفاده از سموم و آفت‌کش‌های شیمیایی، میزان استفاده از کودهای شیمیایی، کنترل سیلاب و رواناب، تغییرات کمیت و کیفیت آب، تناسب کشت زیتون با شرایط منطقه، مناظر و چشم‌اندازهای طبیعی، تلطیف هوای منطقه، توریسم و گردشگری روستایی) مورد سنجش قرار گرفت.

روش پژوهش

تحقیق صورت گرفته، از نوع مطالعه میدانی است که به روش توصیفی و با فن پیمایش به اجرا درآمده است. طرح یا نقشه پژوهشی ارزشیابی در این تحقیق و گردآوری اطلاعات مورد

است. به منظور تأیید روایی صوری، پرسشنامه در اختیار تعدادی از متخصصان قرار گرفت و بر اساس نظرات آنان اصلاحات لازم اعمال گردید و سپس با انجام یک مطالعه راهنما، با تکمیل ۳۰ پرسشنامه از افراد خارج از نمونه آماری (زیتون کاران شهرستان داراب) از ضریب آلفا برای به دست آوردن میزان پایایی شاخص‌های تحقیق استفاده شد. ضرایب آلفای کرونباخ برای متغیرهای تحقیق در جدول ۱ آورده شده است. برای تجزیه و تحلیل داده‌ها نیز از نرم‌افزار SPSS₁₉ استفاده شد. در این پژوهش، ابتدا به تجزیه و تحلیل توصیفی مانند شاخص‌های گرایش به مرکز (میانگین، میانه و نما) و پراکندگی (انحراف معیار و واریانس) برای توصیف نمونه مورد مطالعه پرداخته شده و سپس، تحلیل‌های استنباطی مانند محاسبه ضریب همبستگی پیرسون، آزمون تی استیوننت مستقل، آزمون تحلیل واریانس یک طرفه و رگرسیون مرکب به روش گام به گام ارائه شده است.

نیاز، طرح " یک گروه، یک زمان " بوده است. بر اساس این طرح، تأثیر یک پروژه پس از پایان فعالیت‌ها سنجیده شد. جامعه آماری این تحقیق، باغداران زیتون کار استان فارس بوده‌اند که با توجه به گستردگی منطقه و عدم دسترسی به همه اعضای جامعه، به نمونه‌گیری با استفاده از روش نمونه‌گیری طبقه‌بندی تصادفی مبادرت گردید. استان فارس از لحاظ تقسیم بندی مناطق مساعد کشت زیتون از دید کارشناسان، به دو منطقه گرم و نیمه‌گرم تقسیم می‌شود و لذا هر منطقه به عنوان یک طبقه در نظر گرفته شد. سپس از هر طبقه دو شهرستان (شهرستان‌های فسا و زرین دشت از منطقه گرم و شهرستان‌های شیراز و سروسران از منطقه نیمه گرم) به عنوان نمونه انتخاب گردیدند. سطح زیر کشت زیتون در استان فارس سطحی در حدود ۸۳۷۰ هکتار با حدود ۳۰۰ بهره‌بردار می‌باشد که بر اساس جدول نمونه‌گیری تاکن تعداد ۱۷۰ زیتون‌کار به عنوان نمونه انتخاب گردید. در این پژوهش از پرسشنامه با مقیاس چند درجه‌ای (طیف لیکرت) استفاده گردیده

نگاره ۱- چارچوب نظری مطالعه ارزیابی اثرات زیست محیطی، اجتماعی و اقتصادی طرح توسعه کشت زیتون از دیدگاه زیتون کاران و سازه‌های مؤثر بر آن

جدول ۱- ضریب آلفای کرونباخ برای متغیرهای تحقیق

متغیرها	ضریب آلفای کرونباخ
اعتماد اجتماعی	۰/۹۱
ارزیابی اثرات زیست محیطی	۰/۸۶
ارزیابی اثرات اقتصادی	۰/۹۱
ارزیابی اثرات اجتماعی	۰/۸۰
رضایت شغلی زیتون کاران	۰/۸۰

یافته‌ها و بحث

یافته‌های توصیفی

بررسی آمار توصیفی سازه‌های فردی بهره‌برداران نشان داد که میانگین سنی باغداران ۴۹ سال بوده و در گروه سنی میان سال قرار دارند. از نظر سطح تحصیلات اکثر افراد نمونه مورد مطالعه در سطح راهنمایی با میانگین سنوات تحصیلی حدود ۹ سال می‌باشند. به عبارت دیگر، اکثریت افراد نمونه میان سال بوده و از سطح تحصیلات متوسطی برخوردار بوده‌اند. از نظر جنسیت همگی افراد نمونه به جزء یک نفر، مرد بوده و حدود ۹۵ درصد از آن‌ها متأهل بوده‌اند. از لحاظ سابقه فعالیت باغبانی میانگین سال‌های فعالیت ۱۳/۲ سال، از نظر محل سکونت، با وجود اینکه اکثریت افراد نمونه بومی منطقه بوده‌اند، اما نیمی از افراد در روستا و بقیه در شهر و حاشیه شهر زندگی می‌کردند.

نتایج حاصل از بررسی آمار توصیفی سازه‌های اجتماعی نشان داد که از نظر عضویت در تعاونی‌ها و تشکل‌های کشاورزی حدود نیمی از افراد نمونه حداقل در یکی از تعاونی‌های باغداران، روستایی و یا تعاونی تولید کشاورزی فعالیت می‌نمایند و اکثریت افراد نمونه در طول یک سال گذشته تماس حضوری با کارشناسان ترویج و ناظرین باغات زیتون داشته و میانگین تعداد دفعات تماس آن‌ها، نزدیک به چهار مرتبه بوده است. بررسی آمار توصیفی سازه‌های موقعیتی نشان داد که شغل اکثریت بهره‌برداران زیتون کاری بوده و ۶۰ درصد افراد علاوه بر باغداری زیتون به مشاغل دیگر نیز اشتغال داشته‌اند. نوع مالکیت نیمی از باغات موجود در منطقه مورد مطالعه که کشت زیتون در آن‌ها صورت گرفته، به صورت ملک شخصی و نیمی به صورت واگذاری بوده است. منبع تأمین آب بیشتر بهره‌برداران آب چاه بوده و به ندرت از دیگر منابع یا به وسیله تانکر، آب خریداری نموده‌اند. میانگین سن باغات زیتون ۱۱ سال و میانگین مساحت باغ پاسخگویان حدود ۵/۶ هکتار بوده است. بیشترین فراوانی ارقام زیتون کاشته شده در باغات از نوع رقم شنگه بوده و از نظر مکان

قرارگیری باغات موجود در منطقه پژوهش، اکثراً به صورت کوهپایه‌ای بوده است.

یافته‌های استنباطی

ارزیابی اثرات کلی طرح همان‌گونه که در جدول ۲ آمده، با تعداد ۲۷ گویه از طریق سه متغیر ارزیابی اثرات زیست محیطی، ارزیابی اثرات اجتماعی و ارزیابی اثرات اقتصادی مورد سنجش قرار گرفت. ارزیابی اثرات زیست محیطی با تعداد ۱۵ گویه (جلوگیری از فرسایش خاک، بهبود و حفظ حاصلخیزی خاک، میزان استفاده از سموم و آفت‌کش‌های شیمیایی، میزان استفاده از کودهای شیمیایی، کنترل سیلاب و رواناب، تغییرات کمیت و کیفیت آب، تناسب کشت زیتون با شرایط منطقه، مناظر و چشم اندازهای طبیعی، تلطیف هوای منطقه، توریسم و گردشگری روستایی، ارزیابی اثرات اجتماعی با تعداد ۷ گویه (میزان مراجعه دیگران به فرد، میزان تماس با کارشناسان، میزان اعتماد به پرسنل جهاد کشاورزی، تمایل به ماندگاری در روستا، تمایل به تولید در بخش کشاورزی) و ارزیابی اثرات اقتصادی طرح با تعداد ۵ گویه (میزان تغییر در قیمت و ارزش زمین‌های کشاورزی، مستغلات و زمین‌های مسکونی منطقه، میزان تغییر در درآمد خانوار، میزان تسهیلات دریافتی، میزان دسترسی به اعتبارات و وام)، سنجش شده به این صورت که برای هر گویه طیف لیکرت، تدوین شد و از باغداران خواسته شد، نظر خود را در مورد هر کدام از گویه‌های بیان کنند. بعد از جمع‌آوری اطلاعات، طیف لیکرت به صورت خیلی کم=۱، کم=۲، متوسط=۳، زیاد=۴ و خیلی زیاد=۵، ارزش‌گذاری شد. لازم به ذکر است چون هر شاخص دارای تعداد گویه متفاوت می‌باشد بنابراین با استفاده از فرمول ۱ ابتدا شاخص‌های مذکور هم وزن گردیده تا از درجه اهمیت یکسان برخوردار گردند سپس در محاسبات، مورد سنجش قرار گرفته‌اند. یافته‌ها گویای آن است که به طور کلی ارزیابی اثرات طرح دارای میانگین ۱۱۶/۷۱ با انحراف استاندارد ۲۷/۲۶ در دامنه ۲۲۵-۴۵ بوده است. با استفاده از روش تحلیل خوشه‌ای، اطلاعات حاصل از

مورد ارزیابی ایشان از اثرات طرح نشان داد. جدول ۴ گویای آن است که ارزیابی اثرات زیست محیطی، اجتماعی و کلی زیتون کاران گروه دارای درآمد، مثبت تر بوده است اما از نظر ارزیابی اثرات اقتصادی بین دو گروه اختلاف معنی داری وجود ندارد و احتمالاً به این دلیل است که زیتون کاران از درآمد اندک حاصل از فعالیت خود راضی نبوده، بنابراین بین میانگین ارزیابی اثرات اقتصادی ایشان با گروه اول که هیچ درآمدی نداشته، تفاوتی وجود ندارد.

همچنین یافته‌های جدول ۵ نیز نشان داد که بین میانگین ارزیابی اثرات طرح بین دو گروه پاسخگویی که به جز باغداری شغل دیگری نداشته و آن‌هایی که علاوه بر باغداری، فعالیت اقتصادی دیگری نیز دارند، در سطح احتمال ۰/۰۱، اختلاف معنی داری وجود دارد و افرادی که علاوه بر باغداری شغل دیگر و منبع درآمد دیگری داشته‌اند احتمالاً به دلیل اینکه به فعالیت باغداری به عنوان سرگرمی نگریسته‌اند، اثرات زیست محیطی، اقتصادی، اجتماعی و کلی طرح را مثبت‌تر ارزیابی نموده‌اند.

یافته‌های حاصل از تحلیل واریانس یک طرفه در جدول ۶ نشان می‌دهد که بین میانگین ارزیابی اثرات طرح با توجه به میزان رضایت شغلی زیتون کاران، اختلاف معنی داری وجود دارد. نتایج آزمون LSD نشان داد که بین ارزیابی اثرات زیست محیطی، اقتصادی و کلی طرح، باغداران با میزان رضایت بالا از باغداری زیتون (گروه سوم) با دو گروه دیگر تفاوت معنی داری وجود دارد و این گروه از میانگین ارزیابی اثرات بالاتری در مورد این متغیرها برخوردارند. همچنین آزمون LSD نشان داد که از لحاظ ارزیابی اثرات اجتماعی طرح بین هر سه گروه تفاوت معنی داری وجود دارد. این یافته با نتایج مطالعات شفيعی (۱۳۸۶) مطابقت دارد. به منظور تعیین توانایی متغیرهای مستقل در پیش‌بینی ارزیابی اثرات طرح، از آزمون آماری رگرسیون مرکب به روش گام به گام استفاده شد. همان‌گونه که در جدول ۷ ملاحظه می‌شود از بین متغیرهای مذکور، سه متغیر میزان رضایت از باغداری زیتون، میزان بهره‌مندی از خدمات ترویجی، عضویت در تعاونی‌ها و تشکل‌های کشاورزی به ترتیب وارد معادله رگرسیون شدند. بر اساس مقدار بتا افزایش یک انحراف معیار در میزان رضایت از زیتون کاری، باعث افزایش ۰/۶۴۶ انحراف

فرمول ۱ مجدداً دسته‌بندی شد به این صورت که تفاوت بین مقادیر حداکثر و حداقل دامنه ۱۸۰ می‌باشد بنابراین ۵ طبقه با دامنه تغییرات ۳۶ در آن جای گرفته و وضعیت پراکندگی مقادیر متغیر مورد نظر روشن گردید. طبق نمودار ۲ اثرات کلی طرح در محدوده نامطلوب تا متوسط بوده است. ۴۵/۹ درصد از افراد اثرات طرح را نامطلوب و ۴۰ درصد آن را متوسط ارزیابی کرده‌اند. همان‌طور که داده‌های موجود در جدول ۳ نشان می‌دهند، بین متغیر اعتماد باغداران به کارشناسان طرح با ارزیابی اثرات زیست محیطی، اقتصادی، اجتماعی و اثرات کلی طرح، همبستگی مثبت و معنی داری مشاهده شد. بنابراین، باغدارانی که اعتماد بیشتری به کارشناسان طرح داشته‌اند، اثرات زیست محیطی، اقتصادی، اجتماعی و اثرات کلی طرح را بهتر و مثبت‌تر ارزیابی نموده‌اند.

$$Y = \left(\sum_{i=1}^{15} \text{Environmental Assessment} \right) + \left(\sum_{i=1}^7 \text{Social Assessment} * 2/14 \right) + \left(\sum_{i=1}^3 \text{Economic Assessment} * 3 \right)$$

فرمول ۱- فرمول ارزیابی اثرات طرح (منبع: یافته‌های پژوهش).

درآمد حاصل از فعالیت باغداری زیتون از تفاضل هزینه‌های مصرفی باغ در دو سال پیاپی ۸۹ و ۹۰، از میزان عملکرد محصول باغ زیتون ضربدر قیمت آن در این دو سال (به دلیل سال آوری درخت زیتون)، محاسبه گردید. بنا بر ادعای پاسخگویان ۱۱۰ نفر (۶۴/۷ درصد) از باغداران، هیچ درآمدی از فعالیت باغداری خود کسب نکرده‌اند و میزان هزینه‌های مصرفی آنان بیشتر از میزان سود دریافتی حاصل از محصول بوده است. ۶۰ نفر بقیه (۳۵/۳ درصد) نیز ۳ میلیون تومان و یا کمی بیشتر، از فعالیت باغداری خود کسب کرده‌اند. بنابراین، پاسخگویان از نظر میزان درآمد حاصل از فعالیت باغداری خود (در دو سال پیاپی ۸۹ و ۹۰) به دو گروه باغداران بدون درآمد و باغداران دارای درآمد تقسیم‌بندی شدند که آزمون مقایسه میانگین (آزمون تی استیوننت بین گروه‌های مستقل) بین این دو گروه، اختلاف معنی داری را در

همچنین، با توجه به مقدار R^2 موجود، متغیرهایی که در معادله رگرسیون مرکب وارد شده‌اند به طور کلی می‌توانند ۵۵ درصد از تغییرات را در متغیر وابسته میزان ارزیابی اثرات کلی طرح، پیش‌بینی کنند.

معیار در میزان ارزیابی اثرات کلی طرح، همچنین افزایش یک انحراف معیار در میزان بهره‌مندی از خدمات ترویجی، عضویت در تعاونی‌ها و تشکل‌های کشاورزی به ترتیب باعث افزایش ۰/۱۱۹، ۰/۱۱۷۶، ۰/۱۱۹ انحراف معیار در میزان ارزیابی اثرات کلی طرح می‌گردد. به طور کلی معادله‌ی رگرسیون حاصل از این تحلیل به صورت فرمول ۲ در زیر آورده شده است:

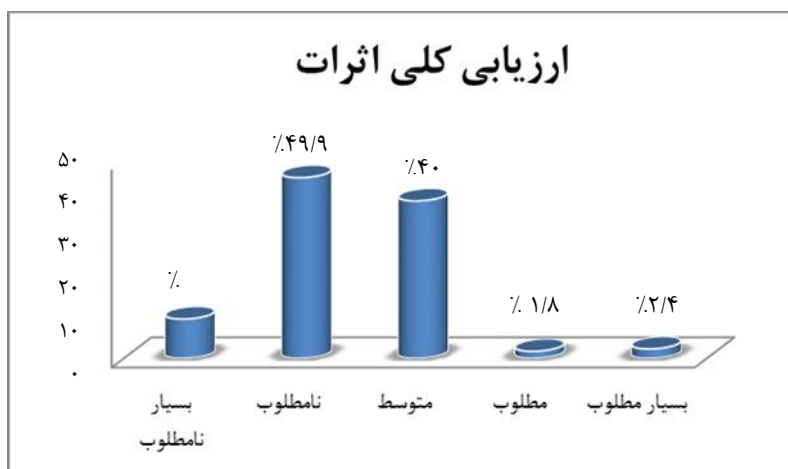
$$Y = 64/49 + 4/939 X_1 + 0/903 X_2 + 4/306 X_3$$

X_1 = میزان رضایت از زیتون کاری

X_2 = میزان بهره‌مندی از خدمات ترویجی

X_3 = عضویت در تعاونی‌ها و تشکل‌های کشاورزی

فرمول ۲- معادله‌ی رگرسیون ارزیابی اثرات طرح

نمودار ۲- ارزیابی کلی اثرات طرح به صورت درصد

جدول ۲- ارزیابی اثرات طرح از دیدگاه زیتون کاران

میانگین	طیف پاسخ آزمودنی‌ها بر اساس درصد					گویه‌های متغیر ارزیابی اثرات	
	خیلی زیاد	زیاد	متوسط	کم	خیلی کم		
۳/۷۰	۲۸/۲	۳۹/۴	۱۴/۷	۱۰	۷/۶	تأثیر کشت زیتون بر ایجاد مناظر و چشم اندازهای طبیعی	زیست محیطی
۳/۲۸	۲۱/۲	۲۷/۱	۲۰	۲۱/۲	۱۰	تأثیر کشت زیتون بر روی وضعیت حفاظت از مناظر	
۳/۲۶	۱۱/۸	۴۵/۳	۱۱/۸	۲۰	۱۱/۲	تأثیر کشت زیتون بر میزان استفاده از کودهای شیمیایی	
۳/۲۳	۱۰	۴۵/۹	۱۲/۹	۱۷/۶	۱۲/۴	تأثیر کشت زیتون بر میزان استفاده از سموم و آفت‌کش‌های شیمیایی	
۳/۱۴	۱۸/۲	۲۱/۸	۲۸/۸	۱۷/۱	۱۳/۵	تأثیر کشت زیتون بر ایجاد و توسعه امکانات گردشگری در منطقه	
۳/۱۲	۱۳/۵	۲۵/۳	۲۸/۸	۱۷/۶	۱۱/۲	تأثیر کشت زیتون بر بهبود وضعیت آب و هوایی منطقه	
۳/۰۱	۱/۲	۳۴/۱	۳۵/۹	۱۹/۴	۷/۶	تأثیر کشت زیتون بر میزان بایر بودن زمین‌ها	
۳/۰۱	۲/۴	۳۶/۵	۳۰	۲۱/۸	۸/۸	تأثیر کشت زیتون بر میزان فرسایش آبی و بادی زمین‌های کشاورزی	
۲/۸۰	۰	۲۷/۱	۳۵/۳	۲۷/۱	۹/۴	تأثیر کشت زیتون بر وضعیت حاصلخیزی خاک	
۲/۴۷	۰/۶	۱۰/۶	۳۶/۵	۳۸/۸	۱۲/۴	تأثیر کشت زیتون بر وضعیت هدر رفت آب‌های حاصل از بارندگی	
۲/۳۵	۳/۵	۱۲/۴	۳۳/۵	۱۶/۵	۳۳/۵	تناسب و هم‌خوانی کشت زیتون با شرایط منطقه	
۲/۲۱	۰	۵/۹	۳۱/۸	۳۷/۱	۲۲/۴	تأثیر کشت زیتون بر سطح آب‌های زیرزمینی	
۲/۱۷	۰	۷/۱	۲۴/۷	۴۵/۹	۲۱/۲	تأثیر کشت زیتون بر وضعیت شوری خاک	
۱/۸۹	۲/۴	۴/۱	۱۲/۴	۴۲/۹	۳۷/۶	تأثیر کشت زیتون بر وضعیت کیفیت و شوری آب زیر زمینی	
۱/۷۲	۱/۲	۵/۹	۵/۳	۳۸/۸	۴۸/۲	تأثیر کشت زیتون بر میزان آلودگی آب‌های زیرزمینی	
۳/۰۰	۷/۶	۲۵/۹	۳۱/۸	۲۷/۶	۶/۵	تأثیر کشت زیتون بر میزان تماس زیتون کار با کارشناسان جهاد کشاورزی	اجتماعی
۲/۸۹	۲/۴	۲۴/۱	۳۷/۶	۳۰/۶	۴/۱	تأثیر کشت زیتون بر میزان اعتماد دیگران به زیتون کار	
۲/۷۷	۲/۴	۱۷/۶	۴۴/۱	۲۷/۱	۸/۸	تأثیر کشت زیتون بر میزان مراجعه دیگران به زیتون کار	
۲/۷۴	۲/۹	۲۷/۱	۳۴/۷	۷/۶	۲۵/۳	تأثیر کشت زیتون بر تمایل به ادامه فعالیت در بخش کشاورزی	
۲/۶۲	۵/۳	۲۰	۳۱/۸	۸/۲	۲۸/۸	تأثیر کشت زیتون بر تمایل به ماندگاری در محیط روستا	
۲/۵۸	۴/۱	۱۵/۹	۲۶/۵	۴۰	۱۲/۴	تأثیر کشت زیتون بر میزان اعتماد زیتون کار به پرسنل جهاد کشاورزی	
۲/۵۵	۴/۷	۱۶/۵	۲۴/۱	۳۴/۷	۱۷/۱	تأثیر کشت زیتون بر میزان اعتماد زیتون کار برای برقراری ارتباط با اداره جهاد کشاورزی	
۲/۹۷	۹/۴	۲۲/۹	۳۷/۱	۱۷/۱	۱۳/۵	تأثیر کشت زیتون بر میزان دسترسی زیتون کار به اعتبارات و وام‌ها	اقتصادی
۲/۸۲	۷/۱	۲۰	۳۳/۵	۲۷/۶	۱۱/۸	تأثیر کشت زیتون بر میزان تسهیلات دریافتی طرح	
۲/۱۴	۱/۲	۱۲/۹	۱۶/۵	۳۷/۶	۳۱/۲	تأثیر کشت زیتون بر روی قیمت زمین‌های کشاورزی و مستغلات	
۲/۰۵	۴/۷	۷/۶	۲۰/۶	۲۰	۴۴/۷	تأثیر کشت زیتون بر درآمد حاصل از فعالیت‌های اقتصادی خانوار	
۱/۸۷	۱/۲	۸/۲	۱۰/۶	۳۶/۵	۴۲/۹	تأثیر کشت زیتون بر روی قیمت زمین‌های مسکونی	

دامنه میانگین‌ها بین ۱ تا ۵ می‌باشد.

جدول ۳ - ضریب همبستگی پیرسون بین ارزیابی اثرات طرح و اعتماد به کارشناسان طرح

متغیر	ارزیابی اثرات	ضریب همبستگی r	سطح معنی داری P
اعتماد به کارشناسان طرح	زیست محیطی	۰/۴۱	۰/۰۰۱
	اقتصادی	۰/۱۵	۰/۰۴۰
	اجتماعی	۰/۴۹	۰/۰۰۱
	اثرات کلی	۰/۴۳	۰/۰۰۱

جدول ۴ - مقایسه میانگین ارزیابی اثرات طرح بین گروه های مختلف باغداران بر اساس درآمد باغداری آن ها

ارزیابی اثرات	گروه ها	میانگین	انحراف معیار	میزان T	سطح معنی داری
زیست محیطی دامنه: ۷۵-۱۵	بدون درآمد	۳۹/۲	۱۰/۱	-۳/۷۸	۰/۰۰۰۱
	دارای درآمد	۴۵/۰	۸/۷۲		
اقتصادی دامنه: ۲۵-۵	بدون درآمد	۱۱/۵	۳/۵۴	-۱/۰۳	۰/۳۰۴
	دارای درآمد	۱۲/۲	۳/۸۲		
اجتماعی دامنه: ۳۵-۷	بدون درآمد	۱۷/۰	۵/۲۶	-۵/۷۸	۰/۰۰۰۱
	دارای درآمد	۲۱/۸	۴/۹۶		
کلی دامنه: ۲۲۵-۴۵	بدون درآمد	۱۱۰/۴	۲۵/۶	-۲/۰۷	۰/۰۴۵
	دارای درآمد	۱۲۵/۹	۲۳/۹		

جدول ۵ - مقایسه میانگین ارزیابی اثرات طرح بین گروه های مختلف باغداران بر اساس شغل دوم آن ها

ارزیابی اثرات	شغل دوم	میانگین	انحراف معیار	میزان T	سطح معنی داری
زیست محیطی دامنه: ۷۵-۱۵	خیر	۳۸/۳	۹/۹۲	-۲/۷۲	۰/۰۰۷
	بلی	۴۲/۶	۹/۷۶		
اقتصادی دامنه: ۲۵-۵	خیر	۱۰/۷	۳/۱۵	-۳/۱۲	۰/۰۰۱
	بلی	۱۲/۴	۳/۷۶		
اجتماعی دامنه: ۳۵-۷	خیر	۱۷/۲	۴/۶۹	-۲/۹۳	۰/۰۰۶
	بلی	۱۹/۷	۶/۰۳		
کلی دامنه: ۲۲۵-۴۵	خیر	۱۰۷/۵	۲۴/۸	-۳/۶۱	۰/۰۰۰۱
	بلی	۱۲۲/۲	۲۷/۲		

جدول ۶- مقایسه میانگین ارزیابی اثرات طرح بین گروه های زیتون کاران با میزان رضایت شغلی متفاوت

ارزیابی اثرات	گروهها (رضایت شغلی)	میانگین	میزان F	سطح معنی داری
زیست محیطی دامنه: ۷۵-۱۵	کم	۳۴/۸ ^a	۲۵/۱۸	۰/۰۰۰۱
	متوسط	۳۷/۸ ^a		
	زیاد	۴۵/۸ ^b		
اقتصادی دامنه: ۲۵-۵	کم	۱۰/۵۷ ^a	۱۱/۸۳	۰/۰۰۰۱
	متوسط	۱۰/۵۵ ^a		
	زیاد	۱۳/۱ ^b		
اجتماعی دامنه: ۳۵-۷	کم	۱۴/۱ ^a	۷۰/۵۸	۰/۰۰۰۱
	متوسط	۱۶/۰ ^b		
	زیاد	۲۲/۶ ^c		
کلی دامنه: ۲۲۵-۴۵	کم	۹۶/۹ ^a	۵۱/۴۲	۰/۰۰۰۱
	متوسط	۱۰۳/۷ ^a		
	زیاد	۱۳۳/۷ ^b		

^a میانگین‌های با حروف یکسان، در آزمون معنی LDS در سطح احتمال ۰/۰۱ تفاوت معنی داری نداشته‌اند.

جدول ۷- رگرسیون مرکب به روش گام به گام به منظور تعیین تأثیر کلیه متغیرهای مستقل تحقیق روی میزان

ارزیابی اثرات کلی طرح

متغیر	B	Se.B	S	Sig.T
میزان رضایت از زیتون کاری	۴/۹۳۹	۰/۴۵۶	۰/۶۴۶	۰/۰۰۰۱
میزان بهره‌مندی از خدمات ترویجی	۰/۹۰۳	۰/۳۱۲	۰/۱۷۶	۰/۰۰۴
عضویت در تعاونی‌ها و تشکل‌های کشاورزی	۴/۳۰۶	۲/۱۰۶	۰/۱۱۹	۰/۰۴۳

Constant=۶۴/۴۹, F=۵۶/۸۶, Sig.F=۰/۰۰۰۱

متغیر	Mutiple R	R ²	R ² Adjust	R ² change
میزان رضایت از زیتون کاری	۰/۷۱۱	۰/۵۰۵	۰/۵۰۲	۰/۵۰۵
میزان بهره‌مندی از خدمات ترویجی	۰/۷۳۶	۰/۵۴۱	۰/۵۳۴	۰/۰۳۶
عضویت در تعاونی‌ها و تشکل‌های کشاورزی	۰/۷۴۵	۰/۵۵۵	۰/۵۴۵	۰/۰۱۴

نتیجه‌گیری و پیشنهادها

طرح‌های توسعه از جمله پروژه‌های کشاورزی غالباً پرهزینه‌اند و با اجرای آن‌ها منطقه وسیعی تحت تأثیر اثرات مثبت و منفی آن قرار می‌گیرند. بنابراین سرنوشت پروژه و میزان موفقیت آن در رسیدن به اهدافش نیز تحت تأثیر محیطی است که پروژه در آن اجرا می‌شود. با توجه به این که مکان‌یابی و اجرای پروژه‌ها بیشتر موارد بر اساس توجیه

اقتصادی و سیاسی انجام می‌شود، در بعضی از شرایط ممکن است اهداف پروژه‌ها با بعضی از شرایط اجتماعی و زیست محیطی جامعه محلی تقابل پیدا کند که این وضعیت، خود را به صورت رفتارهای غیرقابل انتظار طرفین (مجری پروژه و اجتماع محلی) نشان می‌دهد. بنابراین جهت تحقق و سامان‌دهی توسعه اجتماعی لازم است قبل و بعد از اجرای پروژه‌ها ارزیابی اثرات انجام گیرد. اجرای طرح توسعه کشت

ضمن بالا بردن ارزش افزوده محصول زیتون و در نتیجه سود بیشتر، کنترل قیمت زیتون را به دست گرفته و با قیمت مناسب به فروش برسانند.

همچنین با توجه به اثرگذاری متغیر میزان بهره‌مندی از خدمات ترویجی به عنوان دومین عامل مهم بر ارزیابی اثرات طرح، ضرورت توجه بیش از پیش به موضوع آموزش و ترویج در منطقه مورد مطالعه احساس می‌شود. لذا پیشنهاد می‌گردد ضمن فراهم سازی شرایط و زمینه‌های توسعه فعالیت‌ها و برنامه‌های آموزشی و استفاده از روش‌های موثر در ارائه خدمات ترویجی، سطح اطلاعات، دانش و آگاهی زیست محیطی افراد افزایش یابد. شرکت تولیدکنندگان و زیتون‌کاران در برنامه‌های ترویجی سبب افزایش مهارت و کارایی آنان شده و باعث افزایش اعتماد زیتون‌کاران به کارشناسان شده و موجب می‌شود تا با اعتماد بیشتری نیز به این محصول بنگرند.

بنا به گفته زیتون‌کاران و مشاهدات پژوهشگران، یکی از مشکلات موجود در منطقه، کمبود کارشناسان خبره و خدمات ترویجی می‌باشد. بنابراین زیتون‌کاران به دلیل کمبود آگاهی و دانش در مورد زیتون، انواع و ارقام آن، نحوه نگهداری و پرورش درخت و بر اساس تجربیات خود فعالیت می‌نمایند. چون در حال حاضر کارشناس مسئول باغبانی هر شهرستان به عنوان کارشناس ناظر طرح نیز انجام وظیفه می‌نماید که با توجه به حجم امور محوله پاسخگوی نظارت بهینه فنی و مستمر نمی‌باشد. پیشنهاد می‌شود جهت تأمین نیروی متخصص مورد نیاز به منظور ارائه خدمات ترویجی و نظارت و اصلاح باغات زیتون، از طریق سازمان نظام مهندسی کشاورزی و منابع طبیعی از محل اعتبارات پشتیبانی طرح و با مشارکت باغدار (۸۰٪ اعتبارات پشتیبانی و ۲۰٪ مشارکت باغدار با افزایش سالیانه سهم باغدار) کارشناسان متخصص به کار گرفته شوند.

علاوه بر این، یافته‌ها نشان داد که همبستگی مثبت و معنی‌داری بین متغیر اعتماد زیتون‌کاران به کارشناسان طرح و ارزیابی ایشان از اثرات زیست محیطی، اقتصادی، اجتماعی و اثرات کلی طرح وجود دارد. می‌توان نتیجه گرفت که زیتون‌کارانی که اعتماد بیشتری به کارشناسان طرح داشته‌اند، اثرات زیست محیطی، اقتصادی، اجتماعی و اثرات کلی طرح را بهتر و مثبت‌تر ارزیابی نموده‌اند. بنابراین باید تلاش شود تا اعتماد سازی لازم در جامعه مورد مطالعه صورت گیرد و از این طریق باغداران به

زیتون در سطح کشور را نیز نمی‌توان از این قاعده مستثنی دانست. بنابراین شناسایی و ارزیابی اثرات طرح توسعه کشت زیتون به منظور مدیریت آن، حداکثر سازی منافع و حداقل سازی اثرات منفی آن، امری لازم و ضروری می‌باشد. بر این اساس این پژوهش به منظور بررسی و شناخت اثرات طرح توسعه کشت زیتون از دیدگاه زیتون‌کاران استان فارس اجرا گردید. از نظر رضایت شغلی از باغداری زیتون، اکثریت بهره‌برداران در حد بسیار کم از شغل خود رضایت داشته‌اند. یافته‌های حاصل از مقایسه میانگین ارزیابی اثرات طرح در بین زیتون‌کاران با رضایت شغلی متفاوت، نشان داد که بین ارزیابی اثرات زیست محیطی، اقتصادی، اجتماعی و کلی طرح، زیتون‌کاران با میزان رضایت بالا از باغداری زیتون با دو گروه دیگر تفاوت معنی‌دار وجود دارد. همچنین بررسی توانایی اثر متغیرهای مستقل پژوهش در پیش‌بینی میزان ارزیابی اثرات طرح توسعه کشت زیتون نشان داد که از بین متغیرهای مذکور، سه متغیر میزان رضایت از باغداری زیتون، میزان بهره‌مندی از خدمات ترویجی و عضویت در تعاونی‌ها و تشکل‌های کشاورزی به ترتیب وارد معادله رگرسیون شده و به طور کلی توانست ۵۵ درصد از تغییرات را در متغیر میزان ارزیابی اثرات طرح، پیش‌بینی کنند. با توجه به نتایج حاصله می‌توان بیان نمود که متغیر میزان رضایت از باغداری زیتون و سپس میزان بهره‌مندی از خدمات ترویجی، بیشترین نقش را در پیش‌بینی تغییرات ارزیابی اثرات طرح دارد. نظر به اینکه متغیر میزان رضایت از زیتون‌کاری و طرز نگرش نسبت به حرفه باغداری زیتون از جمله مهم‌ترین سازه فردی اثرگذار بر ارزیابی اثرات طرح می‌باشد، لذا پیشنهاد می‌شود که کارشناسان طرح دلایل و زمینه‌هایی که باعث ایجاد نارضایتی زیتون‌کاران و ارزیابی ضعیف ایشان از اثرات طرح می‌شود را جویا شده و مورد تجزیه و تحلیل قرار دهند. تبادل اطلاعات و آگاهی دو گروه از دیدگاه‌های یکدیگر می‌تواند برون داده‌های ارزشمندی را جهت برنامه‌ریزی آینده و اجرای پروژه‌های بعدی فراهم آورد، به نحوی که پروژه‌های آتی با توافق بیشتر بین کلیه ذینفعان اجرا شود.

طبق یافته‌های پژوهش، دو متغیر میزان رضایت از باغداری زیتون و عضویت در تعاونی‌ها و تشکل‌های کشاورزی، دو متغیر تأثیرگذار در پیش‌بینی اثرات طرح بوده است. بنابراین به منظور افزایش میزان رضایت زیتون‌کاران و بهبود ارزیابی اثرات طرح پیشنهاد می‌گردد با ایجاد کارخانه‌های فرآوری محصول در قالب تعاونی،

کارشناسان و اطلاعات ارائه شده توسط ایشان، اطمینان پیدا کنند. ارتباطات منظم و متوالی کارشناسان و مروجان با زیتون کاران باعث می‌شود تا آنان همواره این احساس را داشته باشند که در کلیه مراحل به کارشناسان دسترسی دارند و می‌توانند از راهنمایی‌های آنان بهره‌جویند. بنابراین توسعه و استمرار فعالیت‌های ترویجی و تشویق زیتون کاران به این امر منجر به افزایش زمینه همکاری و تشریک مساعی در فرایند اجرای طرح می‌گردد.

از آنجا که دو متغیر میزان رضایت از باغداری زیتون و عضویت در تعاونی‌ها و تشکل‌های کشاورزی، دو متغیر تأثیرگذار در پیش‌بینی اثرات طرح بوده است. بنابراین پیشنهاد می‌گردد به منظور افزایش میزان رضایت زیتون کاران و بهبود ارزیابی اثرات طرح، با ایجاد کارخانه‌های فرآوری محصول در قالب تعاونی، ضمن بالا بردن ارزش افزوده محصول زیتون و در نتیجه سود بیشتر، کنترل قیمت زیتون را به دست گرفته و با قیمت مناسب به فروش برسانند.

آزمون مقایسه میانگین بین دو گروه باغداران بدون درآمد و باغداران دارای درآمد، اختلاف معنی‌داری را از ارزیابی ایشان از اثرات طرح نشان داد. به این صورت که ارزیابی اثرات زیست محیطی، اجتماعی و کلی زیتون کاران دارای درآمد، بهتر و مثبت‌تر بوده است. بین میانگین ارزیابی اثرات طرح نیز بین دو گروه پاسخگویانی که به جز

باغداری شغل دیگری نداشته و آن‌هایی که علاوه بر باغداری، به فعالیت اقتصادی دیگری نیز اشتغال داشته‌اند، اختلاف معنی‌داری وجود داشته است و افرادی که علاوه بر باغداری شغل دیگر و منبع درآمد دیگری داشته‌اند احتمالاً به دلیل اینکه به فعالیت باغداری به عنوان سرگرمی نگریسته‌اند، اثرات زیست محیطی، اقتصادی، اجتماعی و کلی طرح را بهتر و مثبت‌تر ارزیابی نموده‌اند. ذکر این نکته نیز لازم است که در ابتدای اجرای این طرح، دولت باغداران استان را از طریق واگذاری اراضی ملی، ارائه نهال یارانه‌دار و رایگان، و پرداخت تسهیلات کم‌بهره به احداث باغ‌های زیتون ترغیب کرده، اما در حال حاضر زیتون کاران را به حال خود رها نموده و نه تنها برنامه‌های فنی مهندسی و حمایت فکری برای تولید و اصلاح باغات زیتون ندارد بلکه چاره‌ای نیز برای رفع خسارات و هزینه‌های وارده به آن‌ها نیاندیشیده است. بنابراین، پیشنهاد می‌شود که به منظور افزایش میزان رضایت زیتون کاران و امیدواری آنان به آینده، درصدی از هزینه‌ها از سهم دولت به صورت یارانه بخشیده گردد و سعی شود که تسهیلات تکمیلی به باغداران جهت تأمین هزینه‌های نگهداری باغ ارائه گردیده و شرایطی فراهم شود که تسهیلات بیشتری به زیتون کاران تخصیص داده شود، زیرا به افزایش اثرات مثبت طرح مذکور منجر خواهد شد.

منابع

- پورصفر سنگاچین، ف. و زحمت‌کش ممتاز، ج. (۱۳۸۷). ارزیابی راهبردی محیط‌زیستی، رهیافتی جهت ارتقای شاخص‌های توسعه پایدار در ایران. نشریه علمی محیط و توسعه، سال اول، شماره ۲، صص ۲۰-۹.
- توحیدیان فر، س. (۱۳۹۰). پیامدهای اجرای طرح تسطیح لیزری در استان فارس. پایان‌نامه کارشناسی ارشد ترویج و آموزش کشاورزی، دانشگاه شیراز.
- دبیری، ف. و کیانی، م. (۱۳۸۶). بررسی قوانین و مقررات پیشگیرانه از جمله ارزیابی اثرات زیست‌محیطی در کشور ایران و چند کشور صنعتی. علوم و تکنولوژی محیط زیست، دوره نهم، شماره ۴، صص ۱۰۹-۹۵.
- زمانی، غ. و فروزانی، م. (۱۳۸۵). بررسی، طراحی و تدوین پودمانهای آموزشی مورد نیاز مروجین مراکز ترویج و خدمات کشاورزی حوزه دهستان. جزوه درس برنامه‌ریزی آموزش کشاورزی دوره کارشناسی ارشد، بخش ترویج و آموزش کشاورزی دانشگاه شیراز.
- شفیعی، ل. (۱۳۸۶). شناسایی عوامل مؤثر بر توسعه کاشت زیتون در استان کرمان. مجله اقتصاد کشاورزی و توسعه، سال پانزدهم، شماره ۵۸ (ویژه سیاست‌های کشاورزی)، صص ۲۲-۱.
- شهبازی، ا. (۱۳۸۱). توسعه و ترویج روستایی. تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
- شیرازی، پ. (۱۳۸۹). شکست طرح تولید زیتون. روزنامه جام جم، یکشنبه، ۳۱ مرداد ماه، صص ۱.
- صالح، ا. و مختاری، د. (۱۳۸۶). اثرات و پیامدهای اقتصادی و اجتماعی خشکسالی بر خانوارهای روستایی در منطقه سیستان. علوم ترویج و آموزش کشاورزی/ایران، سال سوم، شماره ۱، صص ۱۱۴-۹۹.

- طالبیان، س. ا.، فاضلی، م.، و دغاقله، ع. (۱۳۸۷). تحلیل تأثیر اجتماعی توسعه صنعتی در منطقه عملیة فصلنامه علوم اجتماعی، شماره ۳۳، صص ۷۶-۵۵.
- قدوسی، ج. (۱۳۷۱). نگرش به مفهوم و استراتژی آبخیزداری. *مجله جهاد*، سال دوازدهم، شماره ۱۵۴، صص ۲۷-۱۴.
- قنبری، ی. و قدوسی، ج. (۱۳۸۷). بررسی اثرات اجتماعی و اقتصادی فعالیت‌های آبخیزداری بر خانوار روستایی در حوضه آبخیز تنگ خشک (شهرستان سمیرم). *مجله پژوهشی دانشگاه اصفهان (علوم انسانی)*، جلد ۲۹، شماره ۱، صص ۲۰۴-۱۹۵.
- محمدی، ی.، شعبانعلی فمی، ح.، و اسدی، ع. (۱۳۸۸). بررسی میزان مهارت کشاورزان در بکارگیری فناوری‌های مدیریت آب کشاورزی در شهرستان زرین دشت استان فارس. *علوم ترویج و آموزش کشاورزی ایران*، سال پنجم، شماره ۱، صص ۱۰۸-۹۷.
- مرکن، ل. (۱۳۸۹). باغ طوبی خواب زیتون می بیند. *هفته نامه کشاورزی و صنایع غذایی ایران - دنیای سبز*، سال چهارم، شماره ۶۹، صص ۱-۱۶.
- معزهربر، ا. (۱۳۸۳). آشنایی با طرح طوبی و آخرین وضعیت شرکت‌های تعاونی تحت پوشش آن. *مجله تعاون*، شماره ۱۵۸، صص ۴۸-۴۶.
- معصومی، ح. و محلوجی، ت. (۱۳۸۹). باغ‌های زیتون بسیار متراکم. *فصلنامه مهندس مشاور*، شماره ۴۹، صص ۴۴-۳۶.
- واحد خبر صدا و سیما مرکز استان فارس. (۱۳۸۸). تدوین طرح جامع توسعه زیتون در استان فارس، قابل دسترس در سایت اینترنتی: <http://fars.irib.ir>
- ویسی، م. ک. (۱۳۹۰). درخواست روستاییان ایلام برای اجرای صحیح طرح طوبی، *روزنامه ایران*، شماره ۴۸۴۶، صص ۲۳.

- Ahmadvand, M., and Karami, E. (2009). A social impact assessment of the floodwater spreading project on the Gareh-Bygone plain in Iran: A causal comparative approach. *Environmental Impact Assessment Review*, 29(2), 126-136.
- Becker, H.A. (2001). Social impact assessment. *European Journal of Operational Research*, 28(2), 311-321.
- Bindu, N.L., Warren Evans, J., Everitt, R.R., Ludwig, H., Carpenter, R.A. and Tu, S. (1997). Environmental impact assessment for developing countries in Asia. World Bank Report.
- Cloquell-Ballester, V.A., Monterde-Diaz, R., and Santamarina-Siurana, M.C. (2006). Indicators validation for the improvement of environmental and social impact quantitative assessment. *Environmental Impact Assessment Review*, 26 (1), 79-105.
- Edwards, S., Egziabher, T.B.G., and Araya, H. (2010). *Successes and challenges in ecological agriculture: Experiences from Tigray, Ethiopi*. A Food and Agriculture Organization of the United Nations (FAO).
- International Association for Impact Assessment (IAIA). (2002). Impact assessment in the corporate context. Impact Assessment, Sound Business Operation, and Corporate Responsibility for Sustainable Development. Business and Industry Series, Available at: <www.iaia.org>.
- Karami, E., and Rezaei-moghaddam, K. (2005). Modeling determinates of agricultural production cooperatives performance in Iran. *Agricultural Economics*, 33(3), 305-314.
- Koszalka, T.A., and Grabowski, B.L. (2003). Combining assessment and research during development of large technology integration projects. *Evaluation and Program Planning*, 26(2), 203-213.
- Lockie, S., Franetovich, M., Petkova-Timmer, V., Rolfe, J., and Ivanova, G. (2009). Coal mining and the resource community cycle: A longitudinal assessment of the social impacts of the Coppabella coal mine. *Environmental Impact Assessment Review*, 29(5), 330-339.
- Momtaz, S. (2005). Institutionalizing social impact assessment in Bangladesh resource management: Limitations and opportunities. *Environmental Impact Assessment Review*, 25(1), 33-45.
- Nykqvist, B., and Nilsson, M. (2009). Are impact assessment procedures actually promoting sustainable development? Institutional perspectives on barriers and opportunities found in the Swedish committee system. *Environmental Impact Assessment Review*, 29(1), 15- 24.
- Rezaei-Moghaddam, K., Karami, E., and Gibson, J. (2005). Conceptualizing sustainable agriculture: Iran as an illustrative case. *Journal of Sustainable Agriculture*, 27(3), 25-56.
- Vanclay, F. (2002). Conceptualising social impacts. *Environmental Impact Assessment Review*, 22(3), 183-211.
- Vanclay, F. (2004). The triple bottom line and impact assessment: How do TBL, EIA, SIA, SEA & EMS relate to each other? *Journal of Environment Assessment Policy Management*, 6(3), 88-265.
- Yang, J.C. (2005). Impact measurement for public investments evaluation an application to Korea. *Journal of Policy Modeling*, 27(5), 535-551.

Fars Olive Growers' Attitude towards Impacts of Olive Orchards Development

M. Javidi and D. Hayati¹

(Received: Jun, 8, 2013; Accepted: Oct, 11, 2014)

Abstract

Olive orchards development project has been considered as one of the cores in national agricultural sector improvement. Therefore, a large amount of public fund has been allocated to that project. But, the project has had different impacts on its beneficiaries. Regarding to widespread development of olive cultivation in Fars Province, assessing the project impacts is necessary in order to maximize its benefits and minimize its negative effects. Therefore, this study was conducted to investigate the environmental, social and economic impacts assessment of olive orchards development in Fars province from the olive growers' perspective by using survey technique. Olive orchard area in Fars province is about 8370 hectares consisting about 300 olive growers. Based on Tockman sample size table, 170 olive growers were selected as sample group. Questionnaire was the instrument for data gathering. Stratified random sampling was used to collect data among 170 olive growers as the sampling method. The questionnaire validity and reliability was examined by using face validity and Cronbach's Alpha test (its coefficients were from 0.80 to 0.91). Findings revealed olive growers' satisfaction towards the project regarding their assessment toward its environmental, social and economic impacts was in very low level. According to multiple regression analysis, the below factors can explain about 55 percent of overall impact assessment variations of the project: olive growers' satisfaction toward the project; benefiting of extension services; and membership in cooperatives. Some applicable recommendations have presented at the end.

Keywords: Olive Growers - Impacts Assessment - Environmental, Social and Economic Impacts - Fars Province

¹- Former M.Sc. Student and Associate Prof., Dep. of Agricultural Extension & Education, Collage of Agriculture, Shiraz University, Shiraz, Iran.

*- Corresponding author, Email: hayati@shirazu.ac.ir